

retetur, ut majora sint peccata quam pœnæ. Juxta trepologiam, **177** omnis anima accipit a Deo pecuniam spirituali, secundum illud Evangelii (*Mat. xxv, Luc. xix*) quod dicitur in parabolis quinque et decem, et unius talentorum, et servorum decem mnas singulas accipientium, qui cum egerint negligenter, debitores fiunt quinquaginta [Al. decem] denariorum et quingentorum, et propter hoc præsentibus amatoribus, quos demones, contrariasque virtutes intelligimus, revelatur ignominia Jerusalem, vel in die judicii, vel in tempore penitentiae quando corripiantur. Et prius quidem solus omnipotens Deus cernit occulta, dicente sermone Evangelico : *Et Pater qui videt in abscondito* (*Mat. vi, 6*). Et in alio loco : *Scrutans corda et renes Deus* (*Ps. vii, 10*). Et in Regum volumine : *Tu solus nosti corda cunctorum filiorum hominis* (*IV Reg. viii*). Quando vero fuerit expleta : *Non est absconditum quod non manifestatur, et opertum quod non reveletur* (*Luc. xii, 2*). Et in alio loco : *Nolite ante tempus judicare, donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus unicuique erit a Deo* (*I Cor. iv, 5*) ; et cum correptionis tempus advenerit, tunc implebitur illud Osee : *Nunc circumdederunt eos cogitationes suæ* (*Osee vii, 2*). Et in alio loco : *Inter se cogitationibus accensantibus, sive descenditibus, in die quando judicabit Deus abscondita hominum* (*Rom. ii, 15*). Et rursum : *Ecce homo, et opera ejus ante faciem illius. Et videbunt omnes turpitudinem ejus qui prius cum ea fuerant fornicati, et dabit eam Deus in sanguine furoris et zeli. Plenus est enim furor viri contra uxorem adulteram, et nullo pretio potest redimi. Sanguis autem filiorum sic intelligi potest, ut filios appellemus Jerusalem λογισμοὺς καλοῦς, id est, cogitationes bonas, quæ a Deo hominibus insitæ sunt ; quos interficit adultera, quando ad mala opera declinaverit. Prodest quoque Jerusalem, ut suffodiatur lupanar ejus, et omnis fornicationis ejus seminarium destruat. Cum enim hoc factum fuerit, mercedes ultra non dabit, et requiescet Dei indignatio, et nequaquam eam zelabitur, de illius castitate securus : videlicet juxta eos qui in bonam partem accipiunt quæ dicuntur. Alii vero, **178** ut supra diximus, ad contrariam partem referunt, ut magnæ iræ Dei sit non irasci, cum semel contempserit fornicantem, et de salute illius desperaverit. Sin autem hæretici qui vetus non recipiunt Instrumentum, juxta Septuaginta editionem, in hoc loco reprehenderint illud quod dictum est : *Et contristabas me in omnibus istis* ; eo quod Deus non solum iram recipiat, sed et mœrori subiaceat atque tristitiæ, Interrogemus eos quomodo illud suscipiant, quod certe boni Dei mandatum est : *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis* (*Ephes. iv, 30*). Quid-*

<sup>a</sup> Distinctis verbis, alioque adeo sensu, hic et supra Martianæus legit, *soror es*. Nec diffiteor, quod et Nobilio notatum est, in aliquot Græcis libris, et penes Theodorum haberi ἀδελφή. Verum et textus

A quid enim dixerint in defensionem illius testimonii, hoc nos in satisfactionem præsentis sermonis aptabimus.

(Vers. 44.) Ecce omnis qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud, dicens : *Sicut mater, ita et filia ejus. Filia matris tuæ es, quæ projecit virum suum, et filios suos, et soror sororum tuarum tu, quæ projecit viros suos, et filios suos. LXX : Hæc sunt omnia quæ dixerunt contra te in parabola, dicentes : Sicut mater, et filia. Filia matris tuæ tu es, quæ repulit virum suum, et filios suos ; et sorores sororum tuarum quæ repulerunt viros suos, et filios suos. Post πατάλο-  
γος vitiorum et correptionis [Al. correptiones] Jerusalem, per quam retrahitur ad salutem, aptatur ei tritum vulgi sermone proverbium, sive ut Septuaginta transtulere, parabola : Qualis mater, talis et filia. Mater autem Jerusalem, sicut et supra et in consequentibus scriptum est, Chethæa appellatur, interpretaturquo insanlens, sive in amentiam vertens : per quæ sæculi hujus incentiva monstrantur, quæ captivam animam ducunt ad interitum, et a viro suo separant (haud dubium quin verbum Dei doctrinaque dicatur). Et soror sororum suarum, et post paululum lectori sumus, Sodoma vocatur, et Samaria : quarum altera gentilem vitam luxuriamque significat, altera hæreticorum decipulas. Porro quod in Septuaginta legitur : *a sorores sororum tuarum, quæ repulerunt viros suos, et filios suos*, non habet sensum. Quas enim alias sorores habebant Sodoma et Samaria, quæ sorores sunt Jerusalem ? Et hoc querendum, **179** quos viros Sodoma Samariaque dimiserint, et quos projecerint filios ? Nisi forte possimus hoc dicere, quod semper errantium fluctuant pedes, nec sint solida vestigia quæ contra veritatem sunt ; sed huc illucque discurrant, et circumferantur omni vento doctrinæ, dum de falsitate transeunt ad aliam falsitatem (*Ephes. iv*). Et cum in primis frustra se sudasse cognoverint, ad secunda tertiaque transcendant.*

(Vers. 45 seqq.) Mater vestra Chethæa (Al. Chethæa), et pater vester Amorrhæus, et soror tua major Samaria : ipsa et filia ejus quæ habitant ad sinistram tuam. Soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma et filia ejus. Sed nec in viis earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti paulo [Vulg. paulillum] minus : pene sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis. LXX : Mater vestra Chethæa, et pater vester Amorrhæus, soror vestra senior Samaria : hæc et filia ejus quæ habitant a sinistris tuis et soror tua junior te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma et filia ejus : et nec sic quidam in viis ejus ambulasti, neque secundum iniquitates illius egisti paulo minus, et transgressa es eas in omnibus viis tuis. Supra dixerat : Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa ; hic ordine et numero commutato : Mater

LXX plurium numero, καὶ ἀδελφαὶ τῶν ἀδελφῶν σου, et sorores sororum tuarum habet, et subnexæ Hieronymianæ expositionis series sic legi postulat,

<sup>b</sup> Duo mss., quæ proprie veritatis sunt.

sape legimus, liber viventium. Malus liber, qui in accusatoris tenetur manu, qui est inimicus, et vindex, de quo et in Apocalypsi legimus: *Accusator fratrum nostrorum* (Apos. xii, 10). Liber iste terrenus est, de quo et Propheta dicit: *In terra scribantur* (Jer. xvii, 15).

(Vers. 11.) *Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur.* Dei iudicium venit propter humiliandam superbiam. Idecirco Romanum delebitur imperium, quia cornu illud loquebatur grandia.

*Et vidi quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus.* In uno Romano imperio propter Antichristum blasphemantem, omnia simul regna delenda sunt, **670** et nequaquam terrenum imperium erit, sed sanctorum conversatio, et adventus Filii Dei triumphantis, de quo dicitur:

(Vers. 13.) *Et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat.* Qui in somno Nabuchodonosor, lapis scribitur abscissus sine manibus, et erevisse in montem magnum, et comminuisse testam, ferrum, æs, argentum, et aurum, nunc sub persona filii hominis introducit, ut assumptio carnis humanæ significetur in filio Dei, juxta illud quod in Actibus Apostolorum legimus: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum: sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. i, 11).

(Vers. 14.) *Et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum.* Totum quod dicitur, oblatum eum omnipotenti Deo, et acceperisse potestatem, et honorem, et regnum, juxta illud Apostoli accipiendum est: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit seipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. ii, 6-8). Quæ cuncta si hæresis Arianorum pio vellet advertere sensu, nequaquam Filio Dei calumniam inæqualitatis inoveret.

*Et omnes populi* [Al. omne populi], *tribus, et linguis ipsi servient.* Potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpatur, etc. Hoc cui potest hominum convenire, respondet Porphyrius: aut quis iste tam potens sit, qui coram parvulum, quem Antiochum interpretatur, fregerit atque contriverit? Si responderit Antiochi principes, a Juda Machabæo fuisse superatos, docere debet quomodo cum nubibus cæli veniat, quasi filius hominis, et offeratur vetusto dierum, et detur ei potestas, et regnum, et **671** omnes populi, tribus ac linguis servient illi, et potestas ejus æterna sit, quæ nullo fine claudatur.

\* Duo mss. *In tantumque erigetur superbia, ut, etc.* Et rectius paulo post, *supra omne quod dicitur Deus et religio, cuncta suæ, etc.*

† Reliqua ad finem versicali ex mss. nostris suf-

(Vers. 17.) *Hæ quatuor bestie magnæ, quatuor sunt regna quæ consurgunt* [Vulg. *quatuor regna consurgunt*] *de terra.* Suscipiunt autem regnum sancti Dei altissimi. Quatuor regna, de quibus supra diximus, facere terrena. Omne enim quod de terra est, revertitur in terram (Eccl. iii, 20): sancti autem nequaquam habebunt terrenum regnum, sed celeste. Cesset ergo mille annorum fabula.

*Et obtinebunt regnum usque in sæculum, et sæculum sæculorum, etc.* Si hoc de Machabæis intelligitur, doceat qui ista contendit, quomodo regnum eorum perpetuum sit.

(Vers. 25.) *Et sermones contra excelsum loquetur* [Al. *loquitur*]. Sive ut interpretatus est Symmachus: *Sermones quasi Deus loquitur*, ut qui Dei assumit potentiam, verba quoque divinæ sibi vindicat majestatis.

*Et sanctos altissimi conteret, et putabit quod possit mutare tempora et leges.* Præliabitur enim Antichristus contra sanctos, et superabit eos: in tantamque erigetur superbiam, ut leges Dei, et caeremonias mutare conetur, et elevetur supra omne quod dicitur Deus, religionem cunctam suæ subiciens potestati.

*Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Tempus, annum significat. Tempora; juxta Hebraici sermonis proprietatem, qui et ipsi dualem numerum habent, *duos annos* præfigurant. Dimidium autem temporis, *sex menses*: quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt, ut condemnentur Judæi, qui non credentes veritati, susceperunt mendacium. De quo tempore et Salvator in Evangelio loquitur. *Nisi abbreviati essent dies illi, nequaquam salva esset omnis caro* (Mat. xxiv, 22). Non convenire hæc tempora Antiocho, in extrema visione dicimus.

(Vers. 6.) *Et iudicium sedebis, ut auferatur potentia, et conteratur, et disperant usque in finem.* Hoc de Antichristo, id est, de cornu parvulo, quod grandia loquebatur, quia regnum ejus destruendum est in perpetuum.

**672** (Vers. 27.) *Regnum autem et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, datur populo sanctorum altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obediunt.* Hoc loquitur de Christi imperio, quod sempiternum est.

*Huc usque finis verbi.* Istius verbi atque sermonis, quem mihi in præsentis visione Dominus revelavit.

(Vers. 28.) *Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me verbum autem in corde meo conserveavi.* Hactenus liber Danielis Chaldaico Syriacoque sermone conscriptus est. Cætera quæ sequuntur usque ad finem voluminis, Hebraice legimus.

fecimus: ut scilicet liquido constaret, ad quem usque terminum Chaldaicus sermo procederet: qui videbatur in antea vulgatis in verbo *conturbabar* ex Hieronymi sensu desinere.

sanctuarium sub duce Romano, Romanus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indubitum in Judæa arripuit imperium. Quodque infert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomada* [Al. hebdomadis]. *Una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium*, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judæam, et Augusto spem Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangelistam Joannem Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: haud dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dimidia rursum hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25). Et: *Non habemus regem, nisi Cæsarem*. Quem locum in Chronico ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam linguam vertimus, diligens lector plenius edisertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, interfecto Hircano Herodes Judæam obtinuit, septem et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, quadringenti octoginta tres supputentur anni, sic possumus approbare: sexagesimæ sextæ [Lege utrobique septimæ]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completæ est templi ædificatio, et centesimæ octogesimæ sextæ Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judæa cepit imperium: qui faciunt annos quadringentos octoginta tres, per singulas Olympiades, quadriennio supputato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non a reprobo: quod plerique unam hebdomadam annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio supputato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judæos Romana primum 669 arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadam annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alios esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadam de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*. In totum enim orbem per apostolos Evangelium prædicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Hæc Eusebius. Hyppólitus autem de eisdem hebdomadibus opinatus est ita<sup>b</sup>: Septem hebdomadas ante reditum populi supputat, et sexaginta duas post reditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora

omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab Iulio Cæsar regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Ellæ tempora, et antichristi, ut tribus et semis annis ultima hebdomadis, Dei notitia confirmetur. De qua dictum est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (Dan. ix, 27): Et tribus aliis annis sub antichristo deficiet hostia, et sacrificium. Adveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinaris autem Laodiceus omni præteritorum temporum se liberans quæstione, vota extendit in futurum, et periculosæ de incertis profert sententiam. Quæ si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem quærere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non dicenti: In quadringentis nonaginta annis peccata, et omnia 660 quæ ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quæ ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virgine, usque ad quadragesimum nonum annum, id est, finem septem hebdomadarum, Israelis expectatam penitentiam. Postea vero ab octavo Claudii Cæsaris anno, contra Judæos Romana arma correpta. Tricesimo enim juxta evangelistam Lucam anno natæ sue cepit in carne Dominus Evangelium prædicare (Luc. i), et juxta Joannem evangelistam (Joan. ii, et xi), per tria paschata duos postea implevit annos, et exinde sex Tiberii supputantur anni, et quatuor C. Cæsaris cognomento Caligula, et octo Claudii, id est, simul anni quadraginta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadringenti triginta quatuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duæ hebdomadæ, tunc ab Elia, qui venturus est juxta sermonem Domini Salvatoris (Luc. i), ut restituat cor patrum ad filios, in ultima hebdomada ædificandam Jerusalem, et templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et juxta apostolum securus in templo Dei (id Thes. ii), et interficiendum spiritu Domini Salvatoris, postquam contra sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut modis hebdomadæ confirmat testamentum Dei cum sanctis, et rursum media cessationem vicissitudinis esse præveniet sub Antichristo, qui ponet abominationem desolationis, id est, idolum et statum proprii Dei in templo, et erit extrema vacillatio, et condemnatio populi Judæorum, qui sprete veritate Christi, recesserant Antichristi mendaciam. Ascorius autem idem Apollinaris hanc se temporum capere conjecturam, quia Africa-

<sup>a</sup> Vatis., non reprobatur: Palat. quæ ex parte non reprobatur: tum quod plenius hebdomadas annorum in septuaginta etc.

<sup>b</sup> In Commentariis in Daniele, sive Opere de Summa historia.

absque ullis praeliis inglorius perit. Porro Porphyrius non vult hunc esse Seleucum, sed Ptolemæum Epiphanem, qui Seleuco sit mollis insidias, et adversum eum exercitum præparavit, et ideo veneno sit interfectus a duribus suis. Quod cum unus ab illo quæreret, tantas res moliens ubi haberet pecuniam? respondit, sibi amicos esse divitias. Quod cum divulgatum esset in populis, timuerunt duces ne auferret eorum substantiam, et ideo eum maleficis artibus occiderunt. Sed quomodo potest in loco Magni Antiochi stare Ptolemæus, qui hoc omnino non fecit: maxime cum LXX interpretati sunt, *et stabit de radice ejus plantatio, id est, de germine ejus, et semine*, percussus dignitatem imperii: *et in paucis diebus conteretur absque ira et prælio*? Hebræi villissimum et indignum decore regio Tryphonem intelligi volunt, qui tutor pueri arripuit tyrannidem.

(Vers. 21 seqq.) *Et stabit in loco ejus despectus: et non tribuetur ei honor regius, et venit clam, et obtinebit regnum in fraudulentia. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur insuper et dux fœderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico populo. Et abundantes, et uberes urbes ingreditur: et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus: rapinas, et prædam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus.* Hucusque ordo historiæ sequitur, et inter Porphyrium ac nostros [Al. nos], nulla contentio est. Cætera quæ sequuntur usque ad finem voluminis, ille interpretatur super persona Antiochi qui cognominatus est Epiphanes, frater Seleuci, filius Antiochi Magni, qui post Seleucum undecim annis regnavit in Syria, obtinuitque Judæam, sub quo Legis Dei persecutio et Machabæorum bella narrantur. Nostri autem hæc omnia de Antichristo prophetari arbitrantur qui ultimo tempore futurus est. Cumque eis videatur illud opponi: quare tantos in medio dereliquerit sermo propheticus, a Seleuco usque ad consummationem mundi: respondent quod et in priori historia ubi de regibus Persicis dicebatur, quatuor tantum reges post Cyrum Persarum posuerit, et 712 multis in medio transiitis, repente venerit ad Alexandrum regem Macedonum: et hanc esse Scripturæ sanctæ consuetudinem, non universa narrare, sed ea quæ majora videantur exponere. Cumque multa quæ postea lecturi et exposituri sumus, super Antiochi persona conveniant, typum eum volunt Antichristi habere: et quæ in illo ex parte præcesserint, in Antichristo ex toto esse complenda. Et hunc esse morem Scripturæ sanctæ, ut futurorum veritatem præmittat in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in septuagesimo primo psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, et omnia quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire: Neque enim permansit ille cum sole et ante lunam generationis generationum (Psal. LXXI): neque dominatus est a mari

\* Antea Suctorium, alii libri Sutorium: tum latissimo pro lacinosissimo. Vide superius Prologum hu-

usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes servierunt ei, neque ante solem permansit nomen ejus: nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem et quasi in umbra, et imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius impleantur. Sicut igitur Salvator habet, et Salomonem, et ceteros sanctos, in typum adventus sui: sic et Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violavit, recte typum sui habuisse credendus est. Sequamur igitur expositionis ordinem, et juxta utramque explanationem, quid adversariis, quid nostris videatur, breviter annotemus. *Stabit, inquit, in loco Seleuci,* B frater ejus Antiochus Epiphanes, cui primum ab his qui in Syria Ptolemæo favebant non dabatur honor regius, sed postea simulatione clementiæ obtinuit regnum Syriæ. Et brachia pugnantis Ptolemæi, et universa vastantis, expugnata sunt a facie Antiochi atque contrita. Brachia autem fortitudinem vocat: unde et manus appellatur exercitus multitudo. Et non solum, ait, Ptolemæum vicit fraudulentia, sed ducem quoque fœderis, hoc est, Judam Machabæum superavit dolis. Sive quod dicit hoc est: Cum ipse obtulisset pacem Ptolemæo, et fuisset dux fœderis, postea est ei molitus insidias. Ptolemæum autem hic non Epiphanem significat, qui quintus regnavit in Ægypto, sed Ptolemæum 713 Philometorem, filium Cleopatæ sororis Antiochi, ejus hic avunculus fuit. Et cum post mortem Cleopatæ Eutolaius eunuchus nutritius Philometoris, et Leneus Ægyptum regerent, et repeterent Syriam quam Antiochus fraude occupaverat, ortum est inter avunculum et puerum Ptolemæum prælium. Cumque inter Pelusium et montem Casium prælium commisissent, victi sunt duces Ptolemæi. Porro Antiochus parcens puero, et amicitias simulans, ascendit Memphim, et ibi ex more Ægypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modico populo omnem Ægyptum subjugavit sibi, et abundantes atque uberrimas ingressus est civitates. Fecitque quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim regum Syriæ ita vastavit Ægyptum; et omnes eorum divitias dissipavit; et tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, sua fraude subverteret. Hæc Porphyrius sequens, \* Sutorium sermone lacinosissimo prosecutus est, quæ nos brevi compendio diximus. Nostri autem et melius interpretantur, et rectius: quod in fine mundi hæc sit facturus Antichristus, qui consurgere habet de modica gente, id est, de populo Judæorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum, et brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo, et conterantur: et hoc faciet quia simulabit se

juxta Commentarii sub fin. nota b.



ducem esse foederis, hoc est, Legis et Testamenti Dei. Et ingreditur urbes ditissimas, et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim Judeorum absque Antichristo in toto umquam orbe regnavit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum inibit consilium, facietque universa usque ad tempus: donec eum Dei voluntas facere ista permiserit.

(Vers. 25, 26.) *Et concitabitur fortitudo ejus, et cor ejus adversus regem Austri in exercitu magno. Et rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis: et non stabunt, quia inibunt adversum eum consilia. Et comedentes panem cum eo conterent eum: exercitusque ejus opprimetur, 714 et cadent interfecti plurimi.* Hæc Porphyrius interpretatur de Antiocho, qui adversus Ptolemæum sororis suæ filium profectus est cum exercitu magno. Sed et rex Austri, id est, duces Ptolemæi provocati sunt ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis, et non potuerunt resistere Antiochi consiliis fraudulentis; qui simulavit pacem cum sororis filio, et comedit cum eo panem, et postea occupavit Ægyptum. Nostri autem secundum superiorem sensum interpretantur omnia de Antichristo, qui nasciturus est de populo Judæorum, et de Babylone venturus, primum superaturus est regem Ægypti, qui est unus de tribus cornibus, de quibus antea jam diximus.

(Vers. 27, 28.) *Duorum quoque regum cor erit ut male faciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. Et revertetur in terram suam cum multis opibus.* Nulli dubium est quin Antiochus pacem cum Ptolemæo fecerit, et inierit cum eo convivium, et dolos machinatus sit, et nihil profecerit: quia regnum ejus non potuerit obtinere, sed a militibus Ptolemæi ejectus sit. Verum ex eo quia Scriptura nunc dicit duos fuisse reges, quorum cor fuerit fraudulentum, ut sibi mutuo malefacerent, hoc secundum historiam non potest demonstrari. Ptolemæus enim parvus ætate erat, et deceptus Antiochi fraude, illi malum cogitare quid potuit? Unde volunt nostri hæc omnia <sup>a</sup> referre ad Antichristum et ad regem Ægypti, quem primum superatus est.

(Vers. 29, 30.) *Et cor ejus adversus Testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. Statuto tempore revertetur, et veniet ad Austrum: et non erit priori simile novissimum. Et venient super eum trieres, et Romani, et percutietur.* Sive ut alius interpretatus est: et comminabuntur ei. Et Græca, et Romana narrat historia, postquam reversus est An-

tiochus expulsus ab Ægyptiis, venisse eum in Judæam, hoc est, adversus Testamentum sanctum, et spoliasset templum, et auri tulisse quamplurimum, positoque in arce præsidio Macedonum, reversum in terram suam. Et post biennium rursum contra Ptolemæum exercitum **715** congregasse, et venisse ad Austrum. Cumque duo fratres Ptolemæi, Cleopatæ filii, quorum avunculus erat, obsiderentur Alexandriæ, legatos venisse Romanos: quorum unus Marcus <sup>b</sup> Popilius Lenas, cum eum stantem invenisset in littore, et senatusconsultum dedisset, quo jubebatur ab amicis populi Romani recedere, et suo imperio esse contentus, et ille ad amicorum responsionem consilium distulisset, orbem dicitur fecisse in arenis baculo quem tenebat in manu, et circumscripsisse regem atque dixisse: Senatus et populus Romanus præcipiunt, ut in isto loco respondeas, quid consilii geras. Quibus dictis ille perterritus ait: Si hoc placet senatui et populo Romano, recedendum est, atque ita statim movit exercitum. Percussus autem dicitur esse, non quod interierit, sed quod omnem arrogantiam perdidit magnitudinem. De Antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit adversus Testamentum sanctum, et primum contra regem Ægypti dimicans, <sup>c</sup> Romanorum protinus auxilio terreatur. Hæc autem sub Antiocho Epiphane in imagine præcesserunt, ut rex sceleratissimus, qui persecutus est populum Dei, præfigeret Antichristum, qui Christi populum persecuturus est. Unde multi <sup>d</sup> nostrorum putant ob sævitæ et turpitudinis magnitudinem, Domitium Neronem Antichristum fore.

*Et revertetur, et indignabitur contra Testamentum sanctuarium, et faciet ac revertetur, et cogitabit de his [Vulg. adversum eos] qui dereliquerunt Testamentum sanctuarium.* Hæc plenius in Machabæorum gestis legimus (I Mach. 1): quod postquam eum de Ægypto pepulerunt Romani, indignans venerit contra Testamentum sanctuarium, et ab his invitatus sit qui dereliquerant Legem Dei et se cæremoniis miscuerant ethnicorum. Quod plenius complendum est sub Antichristo, qui indignabitur contra Testamentum Dei, et cogitabit adversum illos quos vult Legem Dei derelinquere. Unde significantius interpretatus est Aquila: **716** *Et cogitabit, ut deseratur pactum sanctuarium.*

(Vers. 31.) *Et brachia ex eo stabunt, et polluent [Vulg. et polluant] sanctuarium fortitudinis, et auferent jugs sacrificium, et dabunt abominationem in desolationem. Pro brachiis, <sup>e</sup> alius interpretatus est semina, ut signi-*

<sup>a</sup> Victorinus ex Brixianis codd., *referri*, et mox *superaturus* est.

<sup>b</sup> Nostri mss., *Pompilius*: solemne autem est has voces confundi, unde et *Pompilia* lex et *Popilia* dicitur, et *Pompilius Rufus*, et *Popilius Rufus*.

<sup>c</sup> Concinnior hæc lectio est Vatic. ms., *Romanorum protinus auxilio*, etc. Nec male Palat., *Romanorum timore pro ejus*, etc. Nullo autem sensu antea erat. *Romanorum pro ejus auxilio*.

<sup>d</sup> Ita sane arbitratus est, ut aliquem de nomine proferam, Victorinus in Apocalypsin: quam sen-

tentiam probe refutat Lactantius de mortibus Persecutorum cap. II, in fine; sed et Augustinus de Civitate Dei lib. XX, cap. 19; Ambrosiaster in primam ad Corinthios IV, 9; Severus Sulpicius Hist. lib. II, c. 29, et Dialog. 2, cap. ultimo: denique e Græcis Chrysostomus Homil. 4, in secundam ad Thessalonicenses, Vid. Epist. 121, ad Algasium, Quæst. ultima. Porro mss. *Domitianum pro Domitium* legunt: Vatic. *Domitianum vel Neronem*.

<sup>e</sup> Pro alius maluisset Victorinus *Aquila*, prout duos, quos laudat, mss. præferebant.

ficaret stirpem atque progeniem. Volunt autem eos significari qui ab Antiocho missi sunt post biennium quam templum expoliaverat, ut tributa exigere a Judeis, et auferrent cultum Dei, et in templo Jerusalem, Jovis Olympii simulacrum et Antiochi statuas ponerent, quas nunc *abominationem desolationis* vocat, quando ablatum est holocaustum, et iuge sacrificium. Quæ universa in typo Antichristi, nostri præcessisse contendunt, qui se sessurus est in templo Dei, et se facturus ut Deum. Judæi autem nec de Antiocho Epiphane, nec de Antichristo, sed de Romanis intelligi volunt, de quibus supra dictum est: *Et venient trieres*, sive Itali atque Romani, et humiliabitur. Post multa, inquit, tempora de ipsis Romanis, qui Ptolemæo venire auxilio, et Antiocho comminati sunt, consurgit rex Vespasianus, surgent brachia ejus, et semina, Titus filius cum exercitu, et polluent sanctuarium, auferentque iuge sacrificium, et templum tradent æternæ solitudini. ΣΙΜ (צִיִּים), quippe et ΣΕΤΗΜ (סֵתִים) quos nos *trieres* et Romanos interpretati sumus, Hebræi *Italos* volunt intelligi atque Romanos.

(Vers. 52.) *Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter. Populus autem sciens Deum suum, obtinebit et faciet.* Et hoc in Machabæis legimus, quod quidem simulaverint se Legis Dei esse custodes, et postea cum gentibus pactum fecerint: alii vero permanserint in religione; quod et Antichristi temporibus futurum arbitror, quando refrigescet charitas multorum. De quibus Dominus loquitur in Evangelio: *Putas, Filius hominis veniens inveniet fidem super terram* (Luc. xviii, 8)?

Et docti in populo docebunt plurimos, et **717** ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. Quanta Judæi ab Antiocho passisunt, Machabæorum libri referunt, et triumphum eorum testimonio sunt: qui pro custodia legis Dei, flammæ, et gladios, et servitutem, et rapinas, et pœnas ultimas sustinuerunt. Quæ futura nemo dubitet sub Antichristo, multis resistentibus potentie ejus, et in diversa fugientibus. Quæ Hebræi in ultima eversione templi, quæ sub Vespasiano et Tito accidit, interpretantur, fuisse plurimos de populo qui scirent Dominum suum, et pro custodia Legis ejus interfecti sunt [Al. sint].

(Vers. 34, 55.) *Cumque corruerint, sublevarunt auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditis ruent, ut consententur, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia adhuc aliud tempus erit.* Parvulum auxilium, Mathathiam significari arbitratur Porphyrius, de vico [Al. monte] Modin; qui adversum duces Antiochi rebellavit, et cultum veri Dei servare conatus est (I Mach. ii). Parvum autem, inquit, auxilium vocat, quia occisus

A est in prælio Mathathias, et postea Judas filius ejus qui vocabatur Machabæus, pugnans cecidit, et cæteri fratres ejus adversariorum fraude decepti sunt. Lege Machabæorum libros. Hæc, ait, omnia idcirco sunt facta, ut probentur et eligantur sancti, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia in aliud tempus erat dilata victoria. Sub Antichristo parvum auxilium nostri intelligi volunt, quia congregati sancti resistent ei, et utentur auxilio parvulo, et postea de eruditis corruent plurimi. Et hoc fiet, ut quasi conflentur in fornace, et dealbentur, et eligantur donec veniat tempus præfinitum, quia vera victoria in adventu Christi erit. Hebræorum quidam hæc de Severo, et Antonino principibus intelligunt, qui Judæos plurimum dilexerunt. Alii vero de Juliano imperatore: quod quando oppressi fuerint a Caio Cesare, et in captivitatis angustiis multa perpessi, ille consurgat, Judæos amare se simulans, et in templo eorum immolaturum se esse promittens: in quo parvam spem auxilii habebunt, et applicabuntur illis **718** gentilium plurimi, non in veritate, sed in mendacio. Pro idolorum enim cultu, ejus simulabunt amicitias. Et hoc facient, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Tempus enim veræ salutis eorum, et auxilii futurum esse Christum, quem falso <sup>a</sup> putant esse venturum: cum sint recepturi Antichristum (I Cor. xi).

(Vers. 56.) *Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevebitur, et magnificabitur adversum omnem deum, et adversum Deum deorum loquetur magnifica: et diriget* [Vulg. dirigetur] *donec compleatur ira* [Vulg. iracundia], *perpetrata quippe definitio est.* Sive ut alius interpretatus est: *in ipso enim erit consummatio.* Ab hoc loco Judæi dici de Antichristo putant, quod post Juliani parvum auxilium surrecturus sit rex qui faciat juxta voluntatem suam, et elevebitur contra omne quod dicitur deus, et adversum Deum deorum loquatur <sup>b</sup> magnifica: ita ut sedeat in templo Dei, et seipsum faciat Deum, et dirigatur voluntas ejus, donec compleatur ira Dei, quia in ipso erit consummatio. Quod quidem et nos de Antichristo intelligimus. Porphyrius autem et cæteri qui sequuntur eum, de Antiocho Epiphane dici arbitrantur quod erectus sit contra cultum Dei, et in tantam superbiam venerit, ut in templo Jerusalem simulacrum suum poni jusserit. Quodque sequitur: *et diriget, donec compleatur ira, quia in ipso erit consummatio.* sic intelligunt, tam diu eum posse, donec irascatur ei Deus, et ipsum interfici jubeat. Siquidem Polybius et Diodorus qui <sup>c</sup> Bibliothecarum scribunt historias, narrant eum non solum contra Deum fecisse Judææ, sed avaritiæ facibus accensum, etiam templum <sup>d</sup> Dianæ in Elimaide, quod erat ditissimum, spoliare conatum: oppressumque a custodibus tem-

<sup>a</sup> Palat. et Vatic. mss. quem falso sperant esse, etc.

<sup>b</sup> Victorinus ad Vulgatæ exemplum loquitur, et paulo post dirigitur.

<sup>c</sup> Est qui valde velit rescribi et corrigi, Bibliothecas scribunt historiarum, ex ipso Diodoriani operis titulo, atque Eusebii loco Præpar. Evang. l. i, c. 6:

ὑπὸ μίαν συννηροκῶς πραγµατείαν ἄσπασιν τὴν ἱστορίαν Βιβλιοθήκην.

<sup>d</sup> Confer et Machabæorum l. i, cap. 7, et Appianum in Syriac. qui templum istud non Dianæ, sed Veneris appellat; Dianæ vero, præter Polybium ac Diodorum, Josephus.

pli et vicinis circum gentibus, et quibusdam phantasiis atque terroribus versum in amentiam, ac postremum morbo interisse, et hoc ei accidisse commemorant, quia templum Dianæ violare conatus sit. Nos autem dicimus, etiamsi acciderit ei, ideo accidisse, quia in sanctos Dei multam exercuerit crudelitatem, et polluerit templum ejus. Non enim pro eo quod **719** conatus est facere, et acta poenitentia, desivit implere, sed pro eo quod fecit punitus esse credendus est.

(Vers. 37 seqq.) *Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis seminarum: nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget. Deum autem MAOZIM in loco suo venerabitur; et Deum quem ignoraverunt patres ejus, colet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. Et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito.* Pro eo quod nos interpretati sumus, et erit in concupiscentiis seminarum, LXX transulerunt, et concupiscentiis mulierum non subiacebit. Rursum pro Deo MAOZIM (מַאֲזִים), quod habetur in Hebraico, Aquila transtulit, *Deum fortitudinum*; LXX, *Deum fortissimum*. Quia vero in Hebraico pro eo, quod nos diximus: *et erit in concupiscentiis seminarum*, ambigue positum est, dicente Aquila, qui verbum expressit e verbo: καὶ ἐπὶ θεῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ἢ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεῶν οὐ συνήσει, id est, *et super Deum patrum suorum non intelliget, et super concupiscentiam seminarum, et super omnem Deum non intelliget.* Quibus verbis intelligitur habere eum concupiscentiam seminarum, et non habere. Si legerimus, et intellexerimus ἀπὸ κοινοῦ, et super concupiscentiam seminarum non intelliget, de Antichristo facilius interpretatio est: quod ideo simul et castitatem, ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, et super concupiscentiam seminarum, ut subaudiatur erit, Antiochi personæ magis coaptabitur, qui luxuriosissimus fuisse dicitur, et in tantum dedecus per stupra et corruptelas venisse regiæ dignitatis, ut minimis quoque et scortis publicæ jungeretur, et libidinem suam, populo præsentem, compleret. Deum MAOZIM ridicule Porphyrius interpretatus est, ut diceret in vico Modin, unde fuit Mathathias, et filii ejus, Antiochi duces, Jovis possidere statuum: et compulisse Judæos, ut ei victimas immolarent, id est, deo Modin. Quod autem sequitur, *et deum quem ignoraverunt patres ejus, colet*, hoc magis Antichristo quam Antiocho convenit. Legimus enim Antiochum idolorum **720** Græciæ habuisse cultum, et Judæos atque Samaritanas ad venerationem suorum deorum compulisse. Necnon et hoc quod infert, *et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit: et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito*, Theodotio interpre-

tatus est: *Et aget hæc ut muniat præsidia cum deo alieno: et cum eis ostenderit, multiplicabit honorem, et dominari eos multis faciet, et terram dividet gratis.* Pro præsidis, confugia interpretatus est Symmachus: quod Porphyrius ita edisserit: *faciet hæc omnia ut muniat arcem Jerusalem, et in cæteris urbibus ponat præsidia, et Judæos doceat adorare Deum alienum: haud dubium quin Jovem significet. Quem cum illis ostenderit, et adorandum esse persuaserit: tunc dabit deceptis honorem, et gloriam plurimam, et faciet cæteris, qui in Judæa fuerint dominati, et pro prævaricatione possessiones dividet, et dona distribuet.* Antichristus quoque multa deceptis munera largietur, et terram suo exercitui dividet: quosque terrore non quiverit, subjugabit avaritia.

(Vers. 40, 41.) *Et in tempore præfinito præliabitur adversum eum rex Austri: et quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, et in equitibus, et in classe magna: et ingreditur terras, et conteret, et pertransiet. Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent.* Pro quo interpretatus est Symmachus: *et multa millia corruent: Theodotio, et multi infirmabuntur.* Multas autem corrue juxta Aquilam; vel urbes, vel regiones, vel provincias intellige. Et hæc Porphyrius ad Antiochum refert: quod undecimo anno regni sui rursus contra sororis filium Ptolemæum Philometorem dimicaverit. Qui audiens venire Antiochum, congregavit multa populorum millia. Sed Antiochus quasi tempestas valida in curribus, et in equitibus, et in classe magna ingressus sit terras plurimas, et transeundo universa vastaverit: veneritque ad terram inclytam, id est, Judæam, quam Symmachus *terram fortitudinis* interpretatus est: pro qua Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit SABAI [AL. SABAM et SABA] (סַבַּי): et artem mulerit de ruinis murorum civitatis, **721** et sic perrexerit in Ægyptum. Nostri autem ad Antichristum et ista referentes, dicunt quod primum pugnaturus sit contra regem Austri, id est, Ægypti, et postea Libyas, et Æthiopas superaturus: quæ de decem cornibus tria contrita cornua supra legimus; et quia venturus sit in terram Israel, et multæ ei vel urbes, vel provinciæ daturæ manus.

*Hæc autem solæ subtrahuntur de manibus ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon.* Antiochus, aiunt, festinans contra Ptolemæum regem Austri, Idumæos, et Moabitas, et Ammonitas qui ex latere Judææ [AL. Idumææ] erant, non tetigit: ne occupatus allo prælio, Ptolemæum redderet fortiorem. Antichristus quoque Idumæam, et Moabitas, ac filios Ammon, id est, Arabiam relinquet intactam: quia illic Sancti ad desertum confugient.

(Vers. 42, 43.) *Et mittet manum suam in terras, et terra Ægypti non effugiet: et dominabitur thesaurorum auri atque argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti. Per Libyas [Vulg. Libyam et Æthiopiam]*

<sup>a</sup> Illic atque inferius ubi locus iste recurrit, cum negandi particula, quem non cognovit, in Palat. mis. effertur.

<sup>b</sup> Supplevimus hic vocem ἐπὶ ex ms. Vaticano, quæ antea ob earundem litterarum in subsequenti verbo recursum, fuerat prætermissa.

quoque et Æthiopias transibit. Hæc Antiochum et a parte fecisse legimus. Sed quod sequitur, *per Libyas et Æthiopias transibit*, magis nostri asserunt Antichristo convenire. Antiochus enim Libyam quam plerique Africam intelligunt, Æthiopiamque non tenuit: nisi forte quia in ipso climate sunt provincie Ægypti, et longe per deserta vicinæ, captis Ægyptiis, etiam istæ provincie conturbatæ sunt. Unde non dicit, quod ceperit eas: sed per Libyas Æthiopiasque transierit.

(Vers. 44, 45.) *Et fama turbabit eum* [Vulg. *eam*] *ab Oriente et ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum in Apedno: inter duo maria super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.* Et in hoc loco Porphyrius tale nescio quid de Antiocho somniat: Pugnans, inquit, contra Ægyptios, et Libyas Æthiopiasque pertransiens, audiet sibi ab Aquilone et ab Oriente praelia concitari, unde et regrediens capiet Aradios resistentes, et omnem in littore Phœnicis vastabit provinciam. **722** Confestimque perget ad Artaxiam regem Armeniæ, qui de Orientis partibus movebitur, et interfectis plurimis de ejus exercitu, ponet tabernaculum suum in loco *Apedno*, qui inter duo latissima situs est flumina, Tigrim, et Euphratem. Cumque locusque processerit, in quo monte inclyto sederit et sancto, dicere non potest: quamquam inter duo maria eum sedisse, probare non potest, et stultum sit duo Mesopotamiæ flumina, duo maria interpretari. Montem autem inclytum idcirco præterit, quia secutus est Theodotionis interpretationem, qui ait: *inter media maria super montem Saba sanctum*. Cumque Saba nomen montis, vel Armeniæ, vel Mesopotamiæ putet, quare sit sanctus dicere non potest: etiam hæc licentia mentiendi, possumus nos addere quod ille contulit: *sanctum dici montem*, quia juxta errorem Armeniorum sit idolis consecratus. *Et veniet*, inquit, *usque ad summitatem ipsius montis*, in Elimaide provincia, quæ est ultima Persarum ad Orientem regio; ibique volens templum Dianæ spoliare, quod infinita donaria habebat, fugatus a barbaris est, qui mira veneratione fanum illud suspiciebant, et mortuus est mœrore consumptus in Tabes, oppido Persidis. Hæc ille in suggillationem nostri artificiosissimo sermone composuit, quæ etiamsi potuerit approbare, non de Antichristo dicta, sed de Antiocho, quid ad nos, qui non ex omnibus Scripturarum locis Christi probamus adventum, et Antichristi mendacium? Pone enim hæc dici de Antiocho, quid nocet religioni nostræ? Numquid et in superiori Vi-

sione, ubi in Antiocho prophetia consummata est, aliquid de Antichristo dicitur? Dimittat itaque dubia, et in manifestis hæreat: dicatque quis sit ille lapis, qui de monte abscissus sine manibus, creverit in montem magnum, et orbem impleverit, et quadriformem imaginem contriverit: qui sit ille filius hominis, qui cum nubibus venturus sit, et staturus ante velustum dierum, et dandum ei regnum quod nullo fine claudatur: omnesque populi, tribus ac linguæ, ipsi servituri sint. **723** Hæc quæ manifesta sunt præterit, et de Judæis asserit prophetari, quos usque hodie servire cognoscimus. Et dicit eum qui sub nomine Danielis scripsit librum, ad refocillandam spem suorum fuisse mentitum. Non quo omnem historiam futuram nosse potuerit, sed quo jam facta memoraret; et in ultimæ visionis calumniis immoratur, flumina ponens pro mari, et montem inclytum et sanctum *Apedno*<sup>b</sup>, quem ubi legerit, nullam potest proferre historiam. Nostri autem extremum Visionis hujus capitulum super Antichristo sic exponunt, quod pugnans contra Ægyptios Libyasque, et Æthiopias, et tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus sit de Aquilonis et de Orientis partibus adversum se bella consurgere, quod veniens cum magna multitudine, ut conterat et interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in *Apedno* juxta Nicopolim, quæ prius Emmaus vocabatur: ubi incipiunt Judææ provincie montana consurgere. Denique inde se erigens usque ad montem Oliveti, Jerosolymorum regio ascenditur; et hoc esse quod nunc Scriptura dicit: *Et cum fixerit tabernaculum suum in montanæ provincie radicibus inter duo maria*, mare videlicet quod nunc appellatur Mortuum ab Oriente, et mare Magnum in cujus littore Cæsarea, Joppe, Ascalon, et <sup>c</sup>Gazæ sitæ sunt. Tunc veniet usque ad summitatem montis ejus, hoc est, montanæ provincie, id est, verticem montis Oliveti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus atque Salvator ascendit ad Patrem, et nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se Domino sæviente. Et asserunt ibi Antichristum esse periturum, unde Dominus ascendit ad celos. *Apedno* verbum compositum est, quod si divides, intelligi potest, *θρόνον αὐτοῦ*, id est, *solii sui*. Et est sensus: *Et figet tabernaculum suum et thronum suum inter maria super montem inclytum et sanctum*. Hunc locum Symmachus **724** ita interpretatus est: *καὶ ἐκτενεῖ τὰς σκηνὰς τοῦ ἱποστασίου αὐτοῦ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὄρος τῆς δυνάμεως τὸ ἅγιον, καὶ ἦξει ἕως ἄκρου αὐτοῦ*, quod in Latino sonat: *et extendet* [Al. *extendit*] *papiliones equitatus sui inter maria, super montem fortitudinis sanctum, et veniet usque ad verticem montis*. Theodo-

<sup>a</sup> Expungit Victorius *duo*, quæ vox tametsi in expositione subintelligitur, in nulla tamen editione sacri textus habetur.

<sup>b</sup> Hic vero ad superioris contextus seriem addit Victorius voces *Sabin* vocans.

<sup>c</sup> Duo mss. *Gaza*, minoris numero. Sed quod *Gazas* plurali dicat S. Doctor, ex eo videtur, quod urbem utranque, Majumam scilicet, et Gazam pro-

prie dictam intelligit, quæ tamen aliquo spatio a mari aberat. Sozomenus Hist. lib. vii, cap. 21, proprio nomine etiam illam Gazam vocat, et maritimam dicit: *Ἐν Γάζῃ πρὸς θάλασσαν, ὅπου καὶ Μαλουμᾶν ὀνομάζουσιν*.

<sup>d</sup> Palatin., *tabernaculum throni sui inter duo maria*, quæ postrema verba in Vat. penitus desiderantur.

tio : *Et figet tabernaculum suum in <sup>a</sup> Aphedano inter maria in monte Saba sancto, et veniet usque ad partem ejus.* Aquila : *Et plantabit tabernaculum pratorii sui in Ἀφᾶδανῶν inter maria, in monte glorioso et sancto, et veniet usque ad finem ejus.* Soli Septuaginta omni se nominis quæstione liberantes interpretati sunt : *Et statuet tabernaculum suum tunc inter maria, et montem voluntatis sanctum, et veniet hora consummationis ejus.* Quos Apollinarius secutus, de nomine *Apedno* omnino conticuit. Hoc ideo prolixius posui, ut et Porphyrii ostendam calumniam qui hæc omnia ignoravit, aut nescire se finxit, et Scripturæ sanctæ difficultatem : cujus intelligentiam absque Dei gratia et doctrina majorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant. Notandum autem, quod P litteram Hebræus serino non habeat, sed pro ipsa utatur PHE, cujus vim Græcum φ sonat. In isto tantum loco apud Hebræos scribatur quidem <sup>b</sup> PHE, sed legatur P. Quod autem Antichristus veniat usque ad summitatem montis sancti et inclyti, et ibi pereat, Isaïas plenius loquitur : *Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominitoris tenebrarum super omnes gentes, et eum qui dominatur cunctis populis, et <sup>c</sup> unctionem quæ uncta [Al. qua unctus] est contra universas nationes.*

(Cap. XII. — Vers. 1 seqq.) *In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ex eo quo [Vulg. ab eo ex quo] gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus : omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, erigilabunt : alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, 725 ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Hactenus Porphyrius utcumque se tenuit, et tam nostrorum imperitis, quam suorum male eruditus imposuit : de hoc capitulo quid dicturus est, in quo mortuorum descriptur resurrectio : aliis suscitatis in vitam æternam, et aliis in opprobrium sempiternum? Nec potest dicere qui fuerint sub Antiocho fulgentes quasi splendor firmamenti, et alii quasi stellæ in perpetuas æternitates. Sed quid non facit pertinacia? Quasi contritus coluber elevat caput, et moriturus in eos qui morituri sunt venena diffundit. Et hoc, inquit, de Antiocho scriptum est, qui vadeus in Persidem, Lysiæ qui Antiochiæ, et Phœniciæ (Al. Phœnici) præerat, reliquit exercitum, ut adversum Judæos pugnaret, urbemque eorum Jerusalem subverteret; quæ omnia narrat Josephus historiæ auctor Hebrææ, quod talis fuerit tribulatio, qualis numquam, et tempus advenerit quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt usque ad illud tempus. Reddita autem victoria, et cæsis Antiochi ducibus,

ipsoque Antiocho in Perside mortuo, salvatus est populus Israel : omnes qui scripti erant in libro Dei, hoc est, qui Legem fortissime defenderunt, et contrario qui deleti sunt de libro, hoc est, qui prævaricatores exstiterunt Legis, et Antiochi fuerunt partium. Tunc, ait, hi qui quasi in terræ pulvere dormiebant, et operati erant malorum pondere, et quasi in sepulcris miseriarum reconditi, ad insperatam Victoriam de terræ pulvere surrexerunt, et de humo elevaverunt caput, custodes Legis resurgentes in vitam æternam, et prævaricatores in opprobrium sempiternum. Magistri autem et doctores qui Legis notitiam habuerunt, fulgebunt quasi cœlum, et qui inferiores populos exhortati sunt ad custodiendas cæremonias Dei, ad instar astrorum splendebunt in perpetuas æternitates. Ponit quoque historiam de Machabæis, in qua dicitur multos Judæorum sub Mathathia et Juda Machabæo ad eremum confugisse, et latuisse in speluncis, et in cavernis petrarum, ac post victoriam processisse (I Mach. II). Et hæc μεταφορικῶς 726 quasi de resurrectione mortuorum esse prædicta. Tempore autem Antichristi talem tribulationem fore, qualis numquam fuit ex eo quo gentes esse cœperunt, verius intelligitur. Ponamus enim vicisse Lysiam qui victus est, et penitus oppressos Judæos esse qui vicerunt : numquid fuit talis tribulatio qualis eo tempore quo Jerusalem capta est a Babiloniis, templumque subversum, et omnis populus ductus in captivitatem? Oppresso igitur Antichristo, et spiritu Salvatoris extincto, salvabitur populus qui scriptus fuerit in libro Dei, et pro diversitate meritum, alii resurgent in vitam æternam, et alii in opprobrium sempiternum. Magistri autem habebunt similitudinem cœli, et qui alios erudierunt, stellarum fulgori comparabuntur. Non enim sufficit scire sapientiam, nisi et alios erudias : tacitusque serino doctrinæ, alium non edificans, mercedem operis (Al. oiii) recipere non potest. Quem locum Theodotio et Vulgata editio ita expressit : *Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de justis plurimi (Al. plurimis) quasi stellæ in æternum et ultra.* Solent nonnulli quærere, utrum doctus sanctus, et simplex sanctus eandem mercedem habeant, et unam in Cœlestibus mansionem. Unde nunc juxta Theodotionem dicitur, quod docti similitudinem cœli habeant, et absque doctrina justis, stellarum fulgori comparentur : tantumque sit inter eruditam sanctitatem et sanctam rusticitatem, quantum cœlum distat et stellæ.

(Vers. 4.) *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum. Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia.* Qui Danieli multiplicem revelaverat veritatem, ipsa oculis esse significans quæ locutus est, præcepit ut involvat sermones, et signet librum, ut legant plurimi, et quærant

<sup>a</sup> Nostri mss. *Ephadano*, vel *Epadno*, rectius absque in præpositione. Ms. quoque Sangerm. *EPADANO*, secunda manu *EPEANO*, sicque mox ad Aquilam, *Prætorii sui*, *APEANO*. Lectiones autem per P probat

ipse Hieronymus paulo post.

<sup>b</sup> Plerique mss. absque aspiratione *se* constanter habent.

<sup>c</sup> Palatin., et *junctionem*, quæ *juncta* est.



historiæ veritatem, et propter obscuritatis magnitudinem diversa opinentur. Quod autem ait: *Pertransibunt*, id est, *percurrent plurimi*, multorum significat lectionem. Solemus enim dicere: percurri librum, pertransivi historiam. Quod quidem et Isaïas de obscuritate sui voluminis loquitur: *Et erunt sermones libri istius, quasi verba voluminis signati, quod si dederint homini nescienti litteras, dicentes ei, lege: respondebit, 727 nescio litteras. Sin autem dederint illud homini scienti litteras, et dixerint. Lege librum: Respondet, non possum legere: signatus est enim (Isa. xxi, 11).* Et in Apocalypsi Joannis liber videtur signatus sigillis septem intus et foris. Cumque nullus posset signacula illius solvere, ait Joannes: *Flebam nimis. Et venit ad me vox dicens: Ne plores: Ecce vicit teo de tribu Juda radix David, aperire librum, et solvere signacula ejus (Apoc. v, 4).* Librum autem illum potest solvere qui Scripturarum sacramenta cognovit, et intelligit ænigmata, et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolas, et occidentem litteram transfert in spiritum vivificantem.

(Vers. 5, 6.) *Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: usquequo finis istorum mirabilium? Vidit Daniel duos angelos stantes ex utraque parte super ripam Babylonii fluminis, qui cum hic ponatur absque nomine, secundum præteritam visionem puto eum esse Tigrim, qui Hebraice dicitur EDDECEL (עדעל), et tamen non interrogat eos qui stabant super utramque ripam, sed eum quem in principio viderat, qui indutus erat vestibus lineis sive byssinis, quod Hebraice dicitur BADDIM (בדד). Et hic ipse Angelus stabat super aquas fluminis Babylonii, suo eas calcans pede. Ex quo intelligimus superiores duos angelos, quos vident stantes super ripam, et non interrogat, nec putat sci-citatione, condignos angelos esse Persarum atque Græcorum. Hunc autem esse angelum clementissimum, qui orationes Danielis in conspectu Dei obtulerat (Al. obtulerit), quando ei viginti et uno diebus Persarum angelus resistebat. Interrogabat (Al. interrogat) autem hæc mirabilia quæ in præsentī Visione dicuntur, quo complenda sint tempore, quod Porphyrius more suo de Antiocho, nos de Antichristo interpretatur.*

(Vers. 7.) *Et audivi virum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram, et sinistram suam in cælum, et jurasset per viventem in 728 æternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Tempus, et tempora, et dimidium temporis, tres et semis annos interpretatur Porphyrius, quod et nos juxta Scripturarum sanctorum idioma, non negamus. Nam et supra legimus,*

*quod septem tempora transierint super Nabuchodonosor, id est, septem anni efferationis ejus, et in visione quatuor bestiarum scriptum est, leonis, et ursi, pardi, et alterius bestię, cujus nomen taceatur, quæ regnum significat Romanorum, et postea de Antichristo, quod <sup>a</sup> reges humiliet, et sermones contra Excelsum loquatur, et sanctos Altissimi conterat, et putabit, ait, quod possit mutare tempora et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia et conteratur, et dispereat usque in finem. Et manifeste de adventu Christi atque sanctorum dicit: Regnum autem et potestas, et magnitudo regni quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. Si itaque superiora quæ perspicue de Antichristo scripta sunt, refert Porphyrius ad Antiochum, et ad tres et semis annos, quibuscum emplum dicit fuisse desertum (Supra 1): ergo et hoc quod sequitur: *Regnum ejus sempiternum, et omnes reges servient ei, et obedient*, debet probare super Antiocho, vel ut ipse putat, super populo Judæorum: quod nequaquam stare manifestum est. Legimus in Machabæorum libris, Josephus quoque in eadem consentit opinionem (Joseph. lib. xi, cap. 10). quod tribus annis templum pollutum fuerit in Jerusalem, et in eo <sup>b</sup> Jovis idolum steterit sub Antiocho Epiphane, centesimo quadragésimo quinto anno regni Macedonum, a Caslen mense ejusdem anni nono, usque ad mensem nonum centesimi quadragésimi octavi anni, qui faciunt annos tres. Sub Antichristo autem non tres anni; sed tres et semis, hoc est, mille ducenti nonaginta dies, desolationis templi sancti et eversionis futuræ (Al. futuri) esse dicuntur.*

*Et cum completa fuerit dispersio manus 729 populi sancti, complebuntur universa hæc:* Quando, inquit, populus Dei dispersus fuerit: vel Antiocho persequente, ut vult Porphyrius, vel Antichristo, ut nostri verius probant, tunc hæc omnia complebuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc? Et ait: Vade, Daniel, quia clausi signatique sunt sermones usque ad tempus <sup>c</sup> consummationis. Eligentur et dealbabitur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii: neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.* Vult propheta intelligere quod viderat, immo quod audierat, et futurorum cupit cognoscere veritatem. Audierat enim regum bella diversa, et inter se prælia, et multiplicem historiam: sed nomina non audierat singulorum. Si autem propheta audivit, et non intellexit, quid facient hi qui signatum librum, et usque ad tempus consummationis, multis obscuritatibus involutum, præsumptione

<sup>a</sup> Reponit Victor. *quod tres reges*, quod sic legitur supra cap. 7, atque ita ibi interpretetur Hieron. denique mss. aliquot suffragantur.

<sup>b</sup> Victorinus, et in eo loco idolum, etc.

<sup>c</sup> Victorinus ad Vulgatæ lectionem præfinitum pro consummationis.

mentis edisserunt? Cum autem, inquit, finis advenit, impii non intelligent, et qui docti fuerint disciplina Dei, intelligere poterunt. *In perversam enim animam non introibit sapientia: nec potest se infundere corpori, quod peccatis subditum est.*

(Vers. 11.) *Et a tempore quo [Vulg. cum] ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.* Hos mille ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore Antiochi, et in desolatione templi dicit completos, quam et Josephus et Machabæorum (ut diximus) liber, tribus tantum annis sui se commemorant. Ex quo perspicuum est tres istos, et semis, annos de Antichristi dici temporibus, qui tribus et semis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuturus est, et postea corruturus in monte inclyto et sancto. A tempore igitur ἐνδελαισμοῦ, quod nos interpretati sumus iuge sacrificium, quando Antichristus orbem [Al. urbem] obtinens, Dei cultum <sup>a</sup> interdixerit, usque ad internecionem ejus, tres et semis anni, id est, mille ducenti et nonaginta complebuntur.

**730** (Vers. 12.) *Beatus qui expectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque.* Beatus, inquit, qui, interfecto Antichristo, dies supra numerum præfinitum quadraginta quinque præstolatur: quibus est Dominus atque Salvator in sua majestate venturus. Quare autem post interfectionem Antichristi, quadraginta quinque dierum silentium sit, divinæ scientiæ est: nisi forte dicamus: Dilatio regni sanctorum, patientiæ comprobatio est. Porphyrius hunc locum ita edisserit, ut quadraginta quinque dies qui super mille ducentos nonaginta sunt, victoriæ contra duces Antiochi tempus significant: quando Judas Machabæus fortiter dimicavit, et emundavit templum, idolumque contrivit, et victimas abtulit in templo Dei. Quod recte diceret, si Machabæorum liber, tribus et semis annis templum scriberet fuisse pollutum, et non tribus (I Mach. iv).

(Vers. 13.) *Tu autem, <sup>b</sup> Daniel, vade ad præfinitum, et requiesce [Vulg. requiesces] et stabis in sorte tua in finem dierum.* Pro quo Theodotio ita interpretatus est: *Tu autem vade et requiesce, et resurges in ordine tuo in consummatione dierum.* Quo verbo ostenditur omnem prophetiam vicinam esse resurrectioni [Al. resurrectionis] omnium mortuorum:

<sup>a</sup> Duo Mas., *Dei cultui interdixeris, usque ad interfectionem ejus.*

<sup>b</sup> Nomen Daniel, quod in sacro Textu non sit, Victorius expungit.

<sup>c</sup> Subsequens postrema periodus, subnexusque capitis xiii e sacro textu versiculus, in Palat. ms. non habentur; in Vatic. autem eorum loco isthæc habetur epigrapha ex minio: *Incipit historia Susannæ secundum beatum Hieronymum.*

<sup>d</sup> Neque isthæc verba, quæ locis suis subnotabis, norunt mss. nostri. Porro nec Hieronymus totidem videtur Origenem verbis Latine expressisse.

<sup>e</sup> Pro hoc versiculo, quem mss. nostri substituunt, alius proponebatur: *Erant autem Joacim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suæ: qui nihil ad subnexam expositionem pertinet. Cæterum eadem*

A quando et propheta surrecturus est. Et frustra Porphyrius, quæ in typo Antiochi de Antichristo dicta sunt, vult omnia referre ad Antiochum. Cujus calumniæ (ut diximus) plenius responderunt Eusebius Casariensis, et Apollinarius Laodicensis, et ex parte disertissimus vir martyr Methodius, quæ qui scire voluerit, in ipsorum libris poterit invenire. <sup>e</sup> Illic usque Daniele in Hebræo volumine legimus: cætera quæ sequuntur usque in finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

(Cap. XIII. — Vers. 1, 2.) *Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joacim, et accepit uxorem nomine Susannam filiam Helciæ, pulchrum nimis, et timentem Dominum [Vulg. Deum].* Expositis, ut potui [Al. potuimus], quæ in Danielis libro juxta Hebraicum continentur, ponam breviter quid Origenes in decimo Stromatum suorum libro de Susannæ et **731** Belis fabulis dixerit. Cujus hæc verba sunt, <sup>d</sup> quæ locis suis subnotabis.

(Vers. 3.) *Et parentes ejus justi [Vulg. cum essent justi erudierunt] edocuerunt filiam suam juxta legem Moysi.* Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Dei, sermonemque divinum non solum filios, sed et filias suas.

(Vers. 4.) *Et <sup>e</sup> constituti sunt duo senes de populo [Vulg. tacet de populo] judices in anno illo.* Referebat Hebræus istos e se Ahab et Sedeciam [Al. Alchiam et Sedechiam], de quibus scribit Jeremias: *Faciatur te Dominus sicut Ahab et Sedeciam, quos frinxit rex Babylonis in igne, propter iniquitatem quam fecerant in Israel, et adulterabant [Al. adulterabant] uxores civium suorum (Jerem. xxix).*

(Vers. 5.) *De quibus locutus est Dominus: quia egressa est iniquitas de Babylone a senibus judicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequentabant damum Joacim, etc.* Pulchre de presbyteris peccatoribus non ait: *Qui regabant populum:* sed, *qui videbantur regere.* Qui enim bene præsunt populo, regunt populum: qui autem tantum nomen habent judicum, et injuste præsunt populo, regere videntur populum, magis quam regant.

(Vers. 8.) *Et exarserunt in concupiscentiam <sup>f</sup> ejus, et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent caelum, neque meminissent judiciorum justorum.* Quod Græci vocant πάλος, nos perturbationem magis quam passionem rectius interpretamur. Hæc igitur perturbatio, et cupido libidinis ti-

Origenis sunt pene verba in epistola ad Africanum de Susannæ historia num. 7: *Μεταναμαι μὲν τοὶ γε φιλομαθεῖ Ἑβραῖοι, καὶ χρηματίζοντι παρ' αὐτοῖς σοφοῦ νότον... συμμίξας περὶ πλείονων ἂν ὅς ὡς μὴ ἀθετομένης τῆς περὶ Σωσάννης ἱστορίας, ἐμάθανον καὶ τὰ τῶν πρεσβυτέρων ὀνόματα, ὡς παρὰ τῷ ἱερουργεῖναι τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον ποιεῖσαι σε κύριος, etc.* Memini certe me cum studioso Hebræo, vocalique apud illos viri sapientis filio... collocutum ab ipso perinde ac si Susanna historia vera sit, didicisse etiam seniorum nomina pro ut exstant in Jeremia, et hoc modo se habent: *Te faciat Dominus ut Sedeciam et ut Achiab, quos, etc.*

<sup>f</sup> Illic denique ut et sæpe alibi propositum Scripturæ textum ex mss. fide ad subnexam expositionem supplemus.